boldoghságh; az nyajasságnak ágyas haza, es felettéb bövölködö vigasságh. Ez draga kenetek hegyerül, es az éghbélieknek tükörebul, megh latod az dicziösseghnek ekességét, az szentek fényességét, es az Kiraly hatalomnak tisztességét. Ez bekesség ki kelö Révén, batorsághnak kebelében, az munkátul nyugodalom, az ellenséghtül bekességh, az uyságok gyönyörüsége, az örökké valosághnak batorsaga, az Isten latásának kedvessége es edessége vagyon.

*4. Az Országos Széchényi Könyvtár unikum példányából hiányzó rész (132–134. old.) eredeti latin szövege:**

Isten. [. . .] Ne féllyen az az *Lelek,* az ki szeret, rettegyen az ki nem szeret. Mivel az szeretet ki üzi az félelmet, kissebbiti az se . . .

Brathwaith, 86. l.:
Deus. [. . .] Amor enim foris mittit timorem, minuit dolorem, parit honorem, & consortem facit Sanctorum.
Anima. Scribe digito tuo in pectore meo dulcem memoriam tui melliflui nominis, nulla unquam oblivione delendam. Scribe in tabulis cordis mei voluntatem tuam, nulla unquam mutatione violandam. Veni Domine; perfice quod caepisti: & de me fiat voluntas tua, quam fecisti.
Deus. Perge; & hoc pio proposito, aliorum exemplo, vive paulisper in terris, ut perenni vita fruaris in coelis. (A fejezet vége: záródísz és COLL. őrszó.)

87. l.:

COLL. 6.
Colloquium Animae et Civitatis Dei.

Anima. Civitas sancta Dei, charissima Sponsa Christi; Quae sunt ista quae video? Quaę Cantica, quę Organa quę audio? Quae cantilenae, quae melodiae quas ipsa profero? Quae mella, quae Manna gustui delectabilia sapio? Quae gaudia sentio? Quę praemia possideo? Quam gloriosa dicta sunt de te *Civitas Dei*? Et meritò dicta sunt de te; Sicut enim laetantium omnium habitatio est in te. Hîc; ubi difficilius est dicere quid non est, quam quid est, licet omnium linguarum transeat facundiam, dicere quid est?

D., 135. l.:
(Lélek) . . . na; noha minden nyelvnek ekessen szollását fellyül mullya, annak ki beszéllésében, az miczioda?

Jankovics József

Faludi és a felvilágosodás

Mindjárt elöljáróban ki kell jelentenem, hogy helytelen aktualizálásnak vagy legalábbis túlzásnak tartanám, ha valaki megkísérelné Faludi Ferenc munkásságát a magyar felvilágosodás tulajdonképpeni történetének keretébe illeszteni: tőlem álljon ez a szándék a legtávolabb. Horváth János, Turóczi-Trostler József, Szauder József és mások már kijelölték Faludi eszme- és stílustörténeti helyét a

*A kézirat nyomdába adása után sikerült megtalálnom a hiányzó magyar szövegrészletet is: a Zay család zayugróci levéltárában maradt fenn a Novissima Tuba 18. századi kéziratos másolata, mely ép példányról készült. (Pozsony, Állami levéltár, Zay cs. lt. „A magyarországi protestáns egyházat illető irományok.")

magyar irodalom két periódusának határán, és az ő megállapításaik érvényességét sem nem akarom, sem nem tudom kétségbe vonni. Egyetértek Szauder Józsefnek még 1941-ben, bölcsészdoktori disszertációjában kelt megállapításával, hogy noha Faludi „már a felvilágosodás közelébe jutott Itália vendége volt", és legfontosabb műveinek moralizáló prózájának „tényleg nem a korabeli olasz irodalom adja meg könyvélményeivel a hátterét", hanem egy évszázaddal korábbi szerzőkhöz nyúl élményért vissza, hogy Faludi műve „a felvilágosodott eszmék támadásától még érintetlen" és így tovább. (8. o.) Csak annyiban változott ez a kép – és maga Szauder József is változtatott rajta –, hogy ma már tudjuk, mit és mennyit olvasott Faludi Goldoni művei közül, hogy ismerte a római tartózkodása idején virágjában levő Accademia dell'Arcadia tevékenységét, az 1730-tól kezdve Bécsben élő Metastasio egyes műveit, hogy öregkori pszeudo-bukolikus versei még mindig az Arcadia hagyományához tapadtak, hogy ilyenformán nem lehet azt mondani róla, hogy nem volt kapcsolata kora irodalmával, legalábbis annak a konzervatív szárnyával. A felvilágosodás képviselőiről, Locke-ról Shaftesburyről, Voltaire-ről, Diderot-ról, Rousseau-ról azonban nem vett tudomást és nem hatottak el hozzá az osszianizmus hullámai sem, pedig 25 évvel ifjabb rendtársa, Michael Denis már 1768–69-ben közzétette hexameteres Osszián-fordítását Bécsben, amelytől Pozsony, ahol Faludi akkor működött, csak egy ugrásnyira volt.

Mégis, úgy gondolom, jogos vagy legalábbis nem helytelen Faludi Ferenc nevét és a felvilágosodás eszmeáramlatát az „és" szóval összekapcsolva, a kérdést, amelyet ez az összekapcsolás sugall, felvetni, nem új bizonyító adatok birtokában, hanem annak a *funkciónak* a szempontjából, amelyet Faludi Ferenc művei irodalmunkban, pontosabban a XVIII. század második felének hazai irodalmi életében és olvasóközönségének körében betölthettek vagy betöltöttek. Faludi műveinek *szerepét* ugyan csak egyik oldalról, a művek felől kiindulva tudom megközelíteni, Faludi fogadtatására az egykorú magyar közönség részéről alig-alig lehetnek adataink: de műveinek rendkívüli népszerűsége a század második felében azt bizonyítja, hogy szükségletet elégített ki, elvárásnak tett eleget írásaival, amelyek – ahogy Tarnai Andor már megírta – fokozatos laicizálódásról tanúskodnak és – fűzzük hozzá ehhez – ha szellemükben nem is, magas nyelvi-stiláris színvonaluk révén a modern nemzeti irodalom kialakulásához is hozzájárultak. Már pusztán ennyi: a világiasság és a modern irodalmi nyelv és stílus kialakítása nemde a felvilágosodás programjába tartozik! Hozzájárul ehhez az a morális tartalom, amelyet főként Faludi Gracián-fordítása és *Szent ember*e hordozott, valamint negyediknek a líraiság természete Faludi költészetében – és előttünk van az a néhány legfontosabb mozzanat, amelyet Faludi és a hazai felvilágosodás kérdésére feleletet keresve meg kellene vizsgálnunk. Vizsgálat helyett azonban vázlatnál többel ezúttal nem szolgálhatok.

Abból a tényből kell mindenképpen kiindulnom, hogy Faludi jezsuita volt és rendjének halálig hűséges tagja maradt, illetve maradt volna, ha a rendet fel nem oszlatják. Írásai tartalmának laicizálódása, helyesebben fokozódó világiassága tehát csak ebben a keretben helyezhető el. Olyasmit, ami rendjének elveivel ellenkezett vagy ellenkezhetett volna, Faludi sohasem írt. Inkább a rend elvei és szellemi keretei voltak meglehetősen rugalmasak, a XVIII. században talán még rugalmasabbak, mint korábban. Az 1540-ben elismert Jézus Társaság hamarosan programjába vette a humanizmus szellemi hagyományainak ápolását és összeegyeztetését a skolasztikával, a tudományok művelését, a kritikai szellem és a tudományos kritikai módszerek érvényesítését elsősorban a történettudományban, a korszerű természettudományos eredmények megrostálását és, amennyiben teológiájukkal megfért, befogadását, illetve felhasználását is. A jezsuita rend tudatosan örökébe akart lépni a humanisták egykori virtuális köztársaságának, tagjai úgy érintkeztek egymással, úgy leveleztek egymás között, mint egykor a humanisták, emellett irányításuk alá akarták vonni Európa szellemi életét, sőt a jezsuita missziók révén, amelyek már a XVII. század elejére mindenfelé elterjedtek, az egész ismert világét, a jezsuita rendtagok képzésének rendszere pedig a humanista sokoldalúság eszményét követte. Faludi ebben a rendszerben szerzett magasabb ismereteket többek között filozófiából, teológiából, jogtudományból, matematikából és így tovább, hiszen mindezeket oktatta is különböző főiskolákon és egyetemeken. Ismerve a jezsuiták tiszteletét a humanizmus hagyományai iránt, szinte arra gondolunk, nem késői visszhangja-e Faludi magyar közmondásgyűjteménye, amely annyi kincset őrzött meg számunkra, Erazmus egykori *Adagiá*jának? Ismerve a Jézus-társaságiak szellemi respublikáját megérthetjük, miért fordított és tett közzé Faludi egészen 70 éves koráig csak jezsuita szerzőktől származó írásokat: a sort a *Szent ember*rel törve meg és a *Bölcs ember*rel fejezve be, hiszen a *Téli éjszakák*at, a költeményeket és két színművét már nem adta nyomdába. Nagyon valószínű, hogy Rómában, amikor Darrel fordításához

hozzáfogott és Gracián *Udvari emberének* első „századát", amelyet talán már korábban kezdett magyarítani, ismét munkába vette, kikérte elöljáróinak tanácsát és engedélyét, és elképzelhető, hogy a magyar nyelven közzéteendő két jezsuita auktor nem pusztán a saját választása volt. Sőt a rend politikai tájékozottságát ismerve még az is lehetséges, hogy a magyar viszonyoknak megfelelően választották ki a két – irodalmilag korántsem egyenlő értékű – szerzőt.

A választás elérte célját. Mint Toldy Ferenc írta 1853-ban: „A magyar Darell behatott a felső és közép nemességhez . . ." (XII.) és Gracián 1750-ben megjelenő első száz maximájának sem volt kedvezőtlenebb a fogadtatása. Az viszont Faludi irodalmi ízlését dicséri, hogy többet profitált Gracián művéből, mint Darell munkáiból. Tudvalevő, hogy az *Udvari ember* 1771-ben megjelent harmadik részének utolsó maximája így hangzik: „Szent légy!", és Faludi két évvel később lépett fel a maga *Szent emberével*, amely így Gracián inspirációjának tulajdonítható. Tehát, ámbár hihetően önálló mű, még mindig követi Faludi addigi munkásságának főirányát. A *Bölcs emberről* Tarnai Andor bebizonyította, hogy egy eredetileg tibetinek álcázott laikus erkölcstan Faludi-féle változata; egyébként azonban, tegyük hozzá, mind tartalmában, mind frazeológiájában primitívebben vallásos a *Szent embernél* éppúgy, mint Gracián maximáinál, nem is szólva arról, mennyivel kezdetlegesebb akár mondanivalóját, akár képzetkincsét tekintve mindkettőnél. Faludi már a rend feloszlatása után, a saját választása szerint nyúlt hozzá, s ugyanígy a *Téli éjtszakákhoz*, a magyar elbeszélő próza ezen első stílusremekéhez, amelyből végleg hiányzik minden egyházias színezet. Nehéz elképzelni, hogyan öltött formát egy szigorú szerzetesi élet végén, a rohonci szegényházban, az író életének nyolcadik évtizedében, új hangú és önálló költeményes darabok társaságában. Lehetséges, hogy az aggastyán megérzett valamit a levegőben levő változásokból? Vagy magára maradottan felszabadult valamennyire az egész addigi életét végigkísérő fegyelem és önfegyelem szorítása alól? Így vagy úgy, megszakításokkal és megszorításokkal, de valóban a laicizálódás jeleivel találkozunk Faludi öregkori munkáiban, és hozzá kell fűznünk ehhez: az *önállósodás* jeleivel is.

A legtöbb irodalomban másképpen, más és más módon jelentkezik a felvilágosodás. Angliában minden bizonnyal elsősorban morális színezete van a felvilágosodás szellemét tükröző irodalomnak Pope-tól és Swifttől kezdve egészen Fieldingig, nem is szólva a kezdetekről, a morális folyóiratokról. A francia felvilágosodást talán leginkább filozófiai-kritikai szellemével lehetne jellemezni. A német felvilágosodás nem vagy csak igen nehezen tud megszabadulni a teológiai kötöttségtől és racionalizmusát, amennyire kialakult benne, érzelmi-indulati együtthatók kísérik. Az orosz felvilágosodás nagyon korán társadalmi-politikai és uralmi kérdések felé fordul. A magyar felvilágosodással párhuzamos az irodalom önállósodása: ebben az értelemben az agg Faludi mintegy preformálta azt a folyamatot, amely a felvilágosodás hatására indult meg irodalmunkban.

Ezt előlegezte inkább, mint a népiességet Faludi nyelvi érdeklődése is, amelynek maradandó emléke az általa összeállított közmondás- és kifejezésgyűjtemény. Erazmus nevét emlegettem ezzel kapcsolatban, de említenem kell, mintegy párhuzamul, Faludi kortársának, Gottschednak a nevét is. A lipcsei professzor grammatikájával, a *Deutsche Sprachkunsttal* és annak rövidebb változatával, a *Kern der deutschen Sprachkunsttal* Faludi feltétlenül találkozott, hiszen a Mária Terézia által szorgalmazott német nyelvtanítás tankönyvéül az utóbbit a 60-as évek folyamán vezették be a jezsuiták hazai középiskoláiba. Ha Faludi nyelvtant nem írt is, ha valószínű is, hogy gyűjteményét elsősorban a saját fordításainak ízes, fordulatos nyelvéhez használta fel vagy szándékozott felhasználni, egy nemzedékkel előzte meg velük a felvilágosodás nyelvújító törekvéseit, és mivel gyökeresen magyar kifejezéseket gyűjtött, talán helyesebb úton is járt a későbbi nyelvújítóknál. Az *Udvari ember* első részének 1750-ben kelt előszavában utalt is a fordítás nehézségére, arra, milyen „akadékos szeges munka, az idegen nemzetek nyelve járását, és annak tulajdonát, szakasztott úgy magyarosan ejteni" – olyan fordítói elvet vallva tehát, amelyet Kazinczy a maga tükörfordításaival már nem követett.

De térjünk vissza prózai műveihez, az életében megjelentekhez. Ezeken mérhető az a funkció, amelyet munkásságával Faludi a maga idején betöltött, akarva vagy akaratlanul: az erkölcstanító funkciója. Az erkölcs, amelyre művei oktattak, természetesen valláserkölcs volt, a jezsuiták gyakorlatias valláserkölcse, nem egyszerű jámborság, nem is élettagadó aszketizmus, hanem a praktikus élet magatartásformáinak rendszere. Igaz, hogy XVII. századi jezsuita szerzőket magyarított, de a XVIII. század második felében már új, a szerző eredeti szándékától független felhangok járulhattak hozzá Faludi tolmácsolásainak szövegéhez. Idézzünk a Gracián-fordításból néhány olyan, a praktikus életvitelre általában érvényes maximát, amely a kifejezetten valláserkölcsiekkel elkeveredett:

„Indulattal és ésszel"; „Minden módjával"; „Észbeli kincsed akármely gazdag légyen, ha valami jóra nem izgat s indít, semmi temérdek és dupla bolondság"; „Józan igaz ítéletet tégy magad szerencséje felől"; „Béves légy éles, helyes gondolatokkal"; „Beszéd közt eszeden légy"; „Értelem nélkül nem lehet élni. Ha otthon nincsen, kérj kölcsön, azaz, ha nem érted, értekezzél"; „Azért lettünk a világra, hogy okuljunk és magunkat megismérjük. A könyvek segítenek reá és ugyanezek által válunk emberekké . . ."

Nem folytatom tovább. Példának ennyi elég arra, hogy meggyőződjünk ennek az erkölcstannak a laikus gyakorlatban való felhasználhatóságáról és meglássuk azt a valláserkölcsi jellegzetességét is, hogy mindig az individuális magatartásra vonatkozik. A társas együttélés dolgában való erkölcsi eligazítás későbbi, kiváltképpen XVIII. századi erkölcstanítókra várt. Mennyire megkapó, hogy halvány nyomai mégis ennek is fellelhetők Faludi *Szent ember*ében, amely Gracián módszerét és stílusát követte, de morális szemlélet dolgában itt-ott meghaladta. Két példával kell beérnünk; az egyik a *Szent ember* első, a másik a harmadik „századából" való:

„Minden állatra osztott az isten fegyvert, kinek öklelő szarvat, kinek agyarfogot, kinek körmöt, kinek mérget adott. Az ember fegyvertelenül maradott, hogy senkinek se ártana. Miért nem maradunk a szép szelédség mellett? mit dühösködünk? mit ártalmaskodunk? valóban nem emberek azok, kik nem bánnak emberségesen az emberekkel."

Az itt rejtőzködő társadalmi bírálat feltűnik még a *Szent ember* egy-két helyén, óvatosan vigyázva azért, hogy meg ne sértse a Regnum Marianum vezető rétegét:

„Drága főrend és nemesség! – olvashatjuk – mi vagy te istenes jó erkölcs nélkül? Tekintetes, látszatos példája, sőt ösztöne sokféle nem jónak! Reád bámul s utánnad rándul a tudatlan nép, megütközik rajtad sok gyarló gyenge elme, hozzád szabja életét udvarod, téged követ, a te példáddal bátorkodik magzatod a tilalmasra. Melly hosszú és nehéz lészen számadásod!"

Eddig jutott Faludi erkölcstana a XVIII. század 70-es éveire. A „józan ész", a „közjó", „a boldogsághoz való jog", az „emberi egyenlőség" lehetőségének fogalmai hiányoztak belőle. Faludi népszerű és elterjedt erkölcsi írásai polgári erkölcsre nem oktattak, noha ennek már nálunk is érkezőben volt az ideje. Mégis elmondhatjuk Faludi műveiről, hogy eleget tettek a század erkölcsi érdeklődésének, ami, úgy látszik, nem hiányzott a magyar irodalom olvasóiból sem. Rendkívüli népszerűségük jogosít fel annak a gondolatnak a megkockáztatására, hogy ezek az írások *funkciójuk* szempontjából a másutt a felvilágosodást előkészítő *morális hetilapokat* pótolták. A felvilágosodás előszelei Európa különböző szögleteiben más-más irányból fújdolgáltak. Miért ne indulhatott volna el nálunk egy szellőcske az öreg rohonci remete cellája felől?

Ebben a cellában másolta le és gyűjtötte könyvbe élete folyamán írt verseit, feltételezhetően nemcsak csoportokba, hanem ezeken belül időrendbe is szedve őket. Némi támpontot e versek is adhatnak a hazai felvilágosodás előkészítéséhez. A rájuk vonatkozó eddigi vizsgálatok természetesen főként a forrásaik kérdésével foglalkoztak. Elég, ha Turóczi-Trostler József és Koltai-Kastner Jenő kutatásaira utalok, amelyeknek igen értékes adatai hozzásegítenek Faludi elhelyezéséhez az európai és a magyar költészet történetében. Talán még inkább hozzásegít azonban bennünket ehhez, ha egyszer tisztázódik e nem nagy terjedelmű, de irodalmunk XVIII. századi történetében mégis egyedülálló költészet *belső rendje*, az az út, amely Faluditól, a virtuóz verselőtől, a konvencionális témák briliáns megéneklőjétől az egyéni hangú és egyéni érzelmeinek hangot adó modern költő kialakulásának kezdeteiig vezet.

Magam úgy gondolom, hogy Faludi költészetének három rétegét lehet megkülönböztetni, nem kronológia, hanem a versek típusa szerint: ámbár lehet, hogy a típusváltozás egyben keletkezési sorrendet is takar. *Az első rétegbe* a pedagógiai és vallásos jellegű, valamint – keletkezésük pontosan vagy hozzávetőlegesen megállapítható dátumától függetlenül – az alkalmi versek tartoznak, tehát, hogy néhány címet említsek, a *Kísztő urfi éneke* és *A kisasszony felelete, A győzedelmeskedő Nádasdi*, a hat vallásos himnusz és öt darab a hat úgynevezett „vegyes költemény" közül, amelyek alkalomra íródtak, több-kevesebb ihlettel. Révai Miklós kiadásában nem egynek megtalálható a latin nyelvű változata is. Ezt a réteget akkor tudnók a legjobban megközelíteni, ha gondosan egybevetnők az egykorú latin és más nyelvű jezsuita költészettel – valamint, kézenfekvő módon, az alkalmi költészet hazai hagyományával. *A második réteg* – amely Faludi verseinek a zömét teszi – az általános európai költészetből jól ismert toposzok vagy helyzetek megénekléséből áll, csak Bacchus ihletése hiányzik belőle, Erósz pedig igencsak megszelídített formában jelentkezik. A tavasz, az alkony, a búcsú, az alvó kedves, a hajnal, a pipa, az elfonnyadt vénasszony már a középkortól vagy még korábbról ismert és sokszor megénekelt

témája tartozik ide, meg a pásztori énekek; az európai költészet közkincse ez és minden kor a maga stílusában közeledik hozzá; Faludihoz, úgylehet, az Arcadiából és a gáláns költészetből került.

Ezek a költeményei inkább poétikai gyakorlatok, mint hogy valódi ihletből fakadnának. Gyanítom, hogy a legnépszerűbb, a *Forgandó szerencse* sem kivétel, éppen ezért nem merném őket – ahogy sokan tették – a barokk költészet típusába sorolni, amelyet általában a gazdag érzelmi tartalom jellemez. Bátrabban nevezném klasszicistának ezt a költészetet, olyan lírának, amely konvenciókat, szabályokat, „iskolát" követ, ahogy az Arcadia köre. Miért ne tételezhetnők fel, hogy Faludi hallott Rómában Gian Vincenzo Gravina poétikájáról, aki az olasz klasszicizmusban hasonló szerepet töltött be, mint Boileau a franciában, vagy esetleg a kezébe is vette a *Della ragion poeticát* és szívére vette azt a híres mondatát, hogy a költészet „varázsló asszony", de jótevő és gyógyító, a költészet „lázas állapot", amely azonban minden balgaságunkat kiűzi belőlünk. („E la poesia una maga, ma salutare, ed uno delirio che sgombra le pazzie.")

Faludi költészetének ez a második rétege az okos varázsló tudatos műve, inkább visszakanyarodás a reneszánsz kiegyensúlyozott formáihoz, mint a barokk áradásának elfogadása. Nem a hazai barokk hagyománytól való eltávolodásáról beszél-e az Olaszországból visszatért költő, amikor, 1750-ben, az *Udvari ember* első előszavában ezeket írja:

„A mi a stilust illeti, ha olly cifrán nem trágyáztam, a mint hazámnak kényesei szeretnék, vagyon kis mentségem: ifjantan kezdettem, távul bujdosva irdogáltam jobb részét és csak pihenő órákkor." – Tehát: egyszerűbb stílust használ a hazai hagyománynál és ezt a stílust „távul bujdosva" sajátította el. Ugyanez Gravina, ugyanez Ludovico Antonio Muratori programja: a barokk „eltévelyedései" után visszatérni a reneszánsz józan és a jó ízlés mérsékletéhez ragaszkodó poétikájához. Nem ehhez az eszményhez igyekezett közeledni Faludi ízléses, világos, visszafogott stílusa is?

Árkádiai klasszicizmusát rokokónak inkább lehetne nevezni. Nemcsak azért, mert könnyed és kecses, a formák változatosságával él, hanem mert racionális, mert fegyelmezett kedélyből ered, mert a költő kedvét leli a játékos formák tökéletességében. A rokokó azonban – ezt ma már, gondolom, eldöntött kérdésnek tekinthetjük – nemcsak a barokk „elfinomodott", „feminin jellegű" folytatása, hanem a racionális klasszicizmus egyik változata, lehet, hogy éppen olyan változata, amelybe barokk formai hagyományok is belejátszanak, különösen azoknak az országoknak az irodalmában és művészetében, ahol a barokk uralma erős és tartós volt, mint Olaszországban és hazánkban is. Faludi költészetének e most szóban forgó második rétege esetleg rokokónak nevezhető jellegével és nyelvi bravúrjaival együtt sem megy túl a klasszicizmus racionalista lírájának fokán: kiformáltság és megmunkáltság, tiszta képek, világos mondanivaló.

A *harmadik réteg* csak kezdeményekben, csírákban van jelen e költészetben, beleágyazva a klasszicizmus, illetve a rokokó alapszövetébe; de az ide tartozó sorokban hallani a költő őszinte, egyéni hangját, megszólal bennük a személyes érzelem, mintegy áttörni készülve a klasszicizmus szabályos kereteit. Az V. pásztori versengésből idézem:

Felfordult a világ, eltörött tengelye,
Régi csapásának se nyoma, se helye.
A hegyek költöznek a sütő nap megáll.
A föld körülötte kerengőbe járkál.

Felforrott a tenger, tüzes habot forgat:
Várasok omlanak, a szükség nyomorgat . . .

A baglyok huhognak, rút ebek ugatnak:
Farkasok dühödnek, juhokat szaggatnak . . .

Büdös már a rózsa, méreg az orvosság:
Zászlót emel, tombol a gonosz ravaszság.
Fehér már a holló, fekete a hattyú;
Másnak örökébe száll a hitván fattyú.

Messze vannak ezek a sorok a rokokó kecsességétől, a szabályozottság klasszicizmusától; hangjuk a prédikátorok hangjára emlékeztet vagy a jövőre utal, Berzsenyire vagy Kölcseyre; tónusuk megelőzi a felvilágosodást, vagy túlmutat rajta; az indulat, amely bennük forr, személyessé változtatja objektív képeiket. A magányos öreg költő keserűsége tör elő a felfordult világ ábrázolásában: vanitatum vanitas. Tanúi lehetünk a racionális önfegyelem megfékezett fellazulásának, a személyes költészet felújulásának, ami a klasszicizmus utolsó fázisában Blake, Goethe, Chénier, Foscolo költészetében végbement.

Faludit nem akarom hozzájuk hasonlítani, még csak a közelükbe állítani sem. Párjuk a mi költészetünkben Csokonai vagy Berzsenyi lehetne. A távoli analógia révén azonban rá akartam mutatni arra, mennyi lehetőség volt Faludiban, mennyi indítás származott vagy származhatott tőle, mennyire túlnőtt azon a kereten, amelyet korának magyar irodalmi állapota kiszabott számára, mennyi ösvény indult el életművéből a jövő felé, amelynek a történelmi nómenklatúra szerint felvilágosodás a neve.

Vajda György Mihály

Jambusi és trocheusi bimetrizálás Petőfi zsengéiben

Petőfi verseinek kettős ritmusát a verselmélet közel egy évszázada érzékeli. Jambusi sorainak „magyaros zamatára" figyel föl Négyesy László,[1] magyaros tagolást sejt a *Szeptember végén* anapesztusai mögött Rozványi Vilmos.[2] Horváth János „magyarra átjátszható jámbusokról" ír,[3] Péczely László a „jambusi téma és a magyaros hangritmus feszültségéről".[4] Gáldi László az emelkedő lejtésű sorok és a magyaros hangsúlyviszonyok kapcsolatáról közöl alapvető észrevételeket.[5] Szuromi Lajos (kettős ritmusú) Petőfi-sorok leírását adja a bimetrizálás elméletét megalapozó munkájában.[6]

A megfigyelések közös sugallata: a költői életművet átfogó, a ritmuskincs reprezentáns részét képező, kettős ritmizálás sejtelme. A rendszeres földolgozástól még érintetlenül, a magyar verselés történetét nézve azonban aligha újdonságként.[7] Némi meglepetéssel mégis jár a zsengék áttekintése. Gazdag, variációdús kettős ritmust találunk itt: amely kiforrottabb, érettebb, eredetibb lírai világok formakincsébe is beleillene. Jambusi és trocheusi változatait megpróbáljuk közelebbről is megfigyelni.

*

A hatosoktól a tizenkettősök felé haladunk, a bimetrizálás természetét keressük, a közös metrikai jellegzetességeket, valamennyi sortípusban. Több helyen funkcionális elemzésekre is vállalkozni szeretnénk, a ritmusesztétikai értékelés igényéhez alkalmazkodva. Először a jambusi sorokat vizsgáljuk meg.

A hatosok (összesen 186, ebből jambusi kettős ritmusú 156 sor) tulajdonképpen eléggé egyszerűek. Idézünk a legjellegzetesebb példák köréből.[8]

[1] *A mértékes magyar verselés története.* Bp. 1892. 296.

[2] *A nyugat-európai formák magyar fejlődése.* Nyug 1911. II. 452.

[3] *Petőfi.* Bp. 1922. 302.

[4] *Az Egy gondolat bánt engemet . . . versformája.* Je 1959. I. 90.

[5] *Jegyzetek Petőfi jambikus versformáiról,* in Tanulmányok Petőfiről. Bp. 1962. 472.

[6] *Ady szimultán ritmusa.* ItK 1969. 690.

[7] GÁLDI László, *Szenczi Molnár Albert zsoltárverse.* Bp. 1958. SZUROMI Lajos, *Verselméleti kérdések a felvilágosodás korában . . .* Kézirat. Uő.: *Berzsenyi tizenkettősei.* ItK 1974. Uő.: *Kettős ritmus Vajda János verseiben.* StudLitt 1970. KISS Ferenc, *József Attila ritmikája.* ItK 1956–7.

[8] Szuromi Lajos tanulmányaiból többször merítünk: jelölésekben és terminusokban is (j = jambus, t = trocheus, js = jambizált spondeus, ts = trochaizált spondeus, s = spondeus, sj = spondaizált jambus, st = spondaizált trocheus, p = pirrikhiusz, jp = jambizált pirrikhiusz, tp = trochaizált pirrikhiusz, cs = csonka láb). A dolgozattal kapcsolatos tanácsait, javaslatait ezúton is szeretnénk megköszönni.